

**„ДОБРАТА РУСИЯ – ЗАЩИТНИК НА СЪРБИЯ“
VS.
„ЛОШАТА РУСИЯ – КОЛОНИЗАТОР НА СЪРБИЯ“
(ЗА ДВАТА ДОМИНИРАЩИ ДИСКУРСА ЗА РУСИЯ В
СРЪБСКОТО ОБЩЕСТВО)¹**

Мирослав Йованович

В края на 2008 и началото на 2009 г. в сръбското общество се водят остри дебати по повод сключването на споразумение с Русия за нефта и газта и за продажбата на НИС². Подобни леко истерични спорове има и през пролетта на 2007 г. Тогава те са свързани с евентуалното руско вето в Съвета за сигурност на ООН при решаването на бъдещия статут на Косово³.

1 Редакцията публикува текста в памет на изтъкнатия сръбски историк професор Мирослав Йованович (1962-2014). Той бе искрен приятел на България и интелигентен привърженик на балканското сътрудничество. Статията – един майсторски пример за съчетаване на историята с политическите науки, е написана през 2009 г., но по множество очевидни причини остава актуална и със сигурност ще бъде интересна на българските читатели. – Бел. ред.

2 Сръбска петролна индустрия – Бел. ред.

3 Сравни напр. с Antonijević: Rusija neće popustiti. – *Глас јавности*, 6.6.2007, <<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2007/06/06/srpski/P07060503.shtml>> (24.06.2014, 23:00); Slobodan Samardžić: SAD ne odlučuju o nezavisnosti Kosova – „Amerikanci prave račun bez krčmara. – *Глас јавности*, 12.6.2007, <<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2007/06/12/srpski/T07061101.shtml>> (24.06.2014, 23:00); Rezolucija iz dva koraka ili ruski veto. – *Danas*, 11/06/2007, <http://www.danas.rs/vesti/politika/rezolucija_iz_dva_koraka_ili_ruski_veto.56.html?news_id=113394> (24.06.2014, 23:00); Srbija i Rusija brane Kosovo. – *Press online*, 06.06.2007, <<http://www.pressonline.rs/page/>

Двата случая, наред с цяла поредица други примери, ясно показват изключителната фиксация на съвременното сръбско общество върху Русия. Това касае както съвременните, така и историческите измерения на Руско-сръбските отношения и контакти.)

Двата дискурса за Русия

По време на събитията, които този текст проследява, сръбското общество отчетливо се поляризира за сетен път.

От гледна точка на крайностите в сръбския обществен дебат, от една страна са апологетите на Русия, които виждат в нея „защитник“, „по-голям брат“ или „спасение“ за Сърбия, сръбския народ, православния дух и пр. Този дискурс много често се свързва с името на Томислав Николич⁴, който през май 2007 г. за кратко е председател на Сръбската скупщина и тогава се „прославя“ с неуместното изявление, че Сърбия е „руска губерния“, от което впрочем по-късно се отрича сам⁵. В същия дискурс се изявяват и интелектуалци като Веселин Джуретич, които открито се изказват за „конфедерация между Русия и сръбските

[stories/sr.html?view=story&id=12804](http://www.stories/sr.html?view=story&id=12804)> (24.06.2014, 23:00); Руска поддршка Србији за Косово. – *Политика online*, 10.06.2007, <<http://www.politika.rs/rubrike/Svet/t30993.sr.html>> (24.06.2014, 23:00);

4 Понастоящем президент на Сърбия – Бел. ред.

5 „ЕУ отима и понижава, Русија помаже“, ИНТЕРВЈУ: Томислав Николић. – *Политика online*, 10.06.2007, <<http://www.politika.rs/rubrike/Politika/t27907.sr.html>> (24.06.2014, 23:00)

земи, като единствено спасение на сръбството“⁶. Той, както и Николич навремето предлага на Русия военна база в Копаоник⁷. Подобни са възгледите и на Радомир Смилянич, който създава Дружеството на сръбско-руските клубове „Путин“ в Сърбия⁸ и твърди, че „ако даде Господ, ще осъществим целта си да станем част от Руската федерация“⁹. Или пък Сава Живанов, който смята, че „трябва да се стремим да опознаем Русия, за да я обичаме повече“¹⁰.

От другата страна на въображаемата фронтова линия се намират онези, които виждат в Русия „извора на всяко

6 INTERVJU: Veselin Đuretić, istoričar, Konfederacija Rusija – srpske zemlje - jedini spas za srpstvo. – *Глас јавности*, 09.5.2008, <<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-09-05-2008/konfederacija-rusija-srpske-zemlje-jedini-spas-za-srpstvo>> (24.06.2014, 23:00)

7 Nikolić: Ruska baza na Kopaoniku ili Pasuljanskim livadama. – *Blic online*, 19.12.2007, <<http://www.blic.rs/politika.php?id=23853>> (24.06.2014, 23:00); INTERVJU: Veselin Đuretić, istoričar, Ruska baza pravi ravnotežu. – *Глас јавности*, 07.7.2008, <<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/tema/glas-javnosti-07-07-2008/ruska-baza-pravi-ravnotezu>> (24.06.2014, 23:00). Капаоник е планина, по която минава границата с Косово – Бел. ред.

8 Intervju Radomir Smiljanić, pisac, o svoja tri nova romana spremna za štampu, Odupreti se zloduhu vremena. – *Глас јавности*, 30.6.2008, <<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/kultura/glas-javnosti-30-06-2008/odupreti-se-zloduhu-vremena>> (24.06.2014, 23:00)

9 INTERVJU - Radomir Smiljanić, o svom novom književnom projektu „Trilogija rasula“, Samo nas Rusija može spasti. – *Глас јавности*, 7.11.2007, <<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-07-11-2007/samo-nas-rusija-moze-spasti>> (24.06.2014, 23:00)

10 Треба тежити да се Русија упозна и утолико ће се више вољети. – *Радио Светигора* 2008, <<http://www.svetigora.org/node/3155>> (24.06.2014, 23:00)

зло". Според тях сътрудничеството с Русия трябва да се избягва, защото тя винаги се е стремяла да окупира и колонизира Сърбия. При това те разглеждат Русия, съвременната руска политика, както и ролята на Путин и Медведев под ясното влияние на западните стереотипи (тука е трудно да се отърсим от това впечатление) с едва прикрита злорада критика и склонност към надменни лекции за демокрацията и човешките права. Сред многобройните негативни, а често и принизяващи твърдения за Русия и руските политици, се откроява тезата на председателя на ЛДП¹¹ Чедомир Йованович, че подписването на договора за продажбата на НИС представлява „колонизация на Сърбия, която се осъществява чрез реализацията на енергийното споразумение с Русия“¹², съответно, че „много добре се знае защо клекнахме пред Русия. Клекнахме заради Косово“¹³. В същия тон говори и Весна Пешич: „Знаете, че Русия призна каква Сърбия иска, а не изключвам, че с това изявление, тя признава, че е участвала в убийството на Зоран Джинджич“¹⁴. Тази позиция защитават и обществени дейци като Петър Лукович, който твърди,

11 Либерално-демократическа партия – Бел. ред.

12 Čedomir Jovanović, predsednik LDP, Taoci političkih ambicija. – *Poligraf* 24.12.2008, <<http://b92.fm/channel/Poligraf/28928.html>>, (24.06.2014, 23:00)

13 Transkript govora Čedomira Jovanovića u Skupštini Srbije na sednici o potvrđivanju energetskog sporazuma sa Rusijom, Skupština Srbije, 05.09.2008, <<http://www.ldp.rs/vesti.84.html?newsId=1693>> (24.06.2014, 23:00)

14 Država protiv Srbije, Intervju za list Dani, 05.03.2008 <<http://www.ldp.rs/vesti.84.html?newsId=1225>>, (24.06.2014, 23:00)

че договорот за продажбата на НИС е „най-срамния договор в най-новата сръбска история“ и, че „Борис Тадич подари на любимата Русия Сръбската петролна индустрия при такива унижителни условия, на фона на които немската капитулация в Първата световна война изглежда съвсем умерена“¹⁵. Владимир Глигоров, който говорейки за съвременна Русия прави заключението, че „автократичният режим се стреми с помощта на конфликти да се наложи над демократичните страни, особено ако те не разполагат със значителна военна сила или поне не с такава, с каквато разполага Русия“¹⁶. Или пък Никола Самарджич, в чиито многобройни изказвания за съвременна Русия и Владимир Путин, често изречени с огромна доза арогантност, се открояват тезите за Путин. „Той е един необразован КГБ-ейски доносник, който плямпа от време на време. Аз не бих преигравал с вменяването му на качества, които той според мен не притежава...“¹⁷. Същевременно Самарджич обвинява ЕС в хлабава политика по отношение на Путин и Русия, заключавайки: „Но какво прави ЕС?! Те не могат да се справят с един посредствен, примитивен КГБ-еец, какъвто е Владимир Путин!“¹⁸.

15 Petar Luković & Tomislav Marković, Tadić, ruski Deda Mraz: Elementarno, dragi Borise! – *Elektronske Novine*, 24. 12. 2008. 16:59, <<http://www.e-novine.com/sr/srbija/clanak.php?id=20537>> (24.06.2014, 23:00)

16 Ruski problem - Vladimir Gligorov. – *Peščanik*, 17.08.2008, <<http://www.pescanik.net/content/view/1849/1060/>> (24.06.2014, 23:00)

17 Tangenta srca. – *Peščanik*, 14.09.2006, <<http://www.pescanik.net/content/view/1206/206/>> (24.06.2014, 23:00)

18 Samardžić, N. Srbija prva treba priznati nezavisno Kosovo. –

Разбира се, в сръбското общество има и такива автори, които се опитват да представят колкото се може по-балансирана картина¹⁹ в този дебат. Но те се губят във взаимноизключващите се антагонистични позиции, които са силно емоционални. Именно поради това от политическа гледна точка последните са много популярни в сръбските вътрешнополитически борби. Противопоставянето притежава значително по-голяма сила в едно общество, върху което постоянно се налагат императивни решения по модела или/или. Това мислене лесно се вписва в „мита“ за „двете Сърбии“, а на практика става дума за две маргинални политически и идеологически групи в страната. Агресивното публично говорене създава представата, че Сърбия идеологически и политически е силно поляризирана и единствената ѝ перспектива винаги е изборът между едната от двете възможни алтернативи. Това естествено не отговаря по никакъв начин на действителното състояние на нещата, а само на изключително агресивните, страдащи от логорея, застъпници на въпросното изкуствено разделение. Тези взаимноизключващи се дискурси могат да се анализират на няколко нива:

1. на ниво различни политически „кодове“, които защитават двете противопоставящи се политически/идеологически позиции (в този смисъл те могат да се

Nezavisni magazin BH Dani, Broj 553 - 18.01.2008, <<http://www.zokster.net/drupal/node/814>> (24.06.2014, 23:00)

¹⁹ Наред с текстовете на Петър Попович и Слободан Самарджия във вестник *Политика* или навремето Драгослав Ранчич в списание *НИН*.

„разчетат“ като позициите на „едната“ и „другата“ Сърбия – т.е. „руската“ и „американската“/ „западна“ визия за Русия и руската политика в сръбското общество, съответно проруските и проамериканските/прозападните политически позиции);

2. на ниво доминиращи обществени стереотипи/ митове – които вече над два века присъстват в сръбската култура и са станали част от колективната памет (тези стереотипи/ митове изразяват отколешното разделение в сръбското общество на русофили и русофоби, чиито континюитет може да се проследи поне от 1878 г.);

3. на нивото на различните слоеве на историческата памет и идеологическото наследство: романтично, комунистическо, сталинистко...;

Факт е, че в сръбското обществено говорене преобладават два дискурса, които в много голяма степен демонстрират или некултурно подмазване или некултурно принижаване и омаловажаване на Русия. Това ясно показва, че най-шумните говорители на примитивното, напълно неуместно русофилство, по подобие на примитивната арогантна русофобия, изтикват рационалният поглед към двустранните отношения в ъгъла на сръбския обществен дискурс.

Една от сериозните константни характеристики, но с отрицателен знак, на сръбския политически менталитет е потискането на рационалното и доминацията на емоционалното отношение към политиката. Но нейната практическа последица в този конкретен случай, т.е. практическата последица от доминацията на двата

дискурса в сръбското публично говорене – от крайното русофилство до екстремната русофобия, показва преобладаването на емоционалното (обичам/ мразя) и потискането на рационалното в анализа на сложните проблеми, свързани с комплексните руско-сръбски отношения (както в настоящето, така и в миналото). При това, макар че и двата подхода са в основата си ирационални, без значение дали пред скоба имат изведен положителен или отрицателен знак, макар че и двата подхода се основават на субективния поглед към руската политика и руско-сръбските отношения, във взаимните си спорове и двете страни твърдят, че позициите им са „обективни“ и обвиняват отсрещната страна в „емоционален“ подход.

Естествено, че изобщо не е необходимо да се търсят никакви конкретни доказателства, с които да се аргументират позитивните или негативните представи за Русия, руските политици или руснаците в сръбското общество. Всъщност често въобще и не се говори нищо за самата Русия. Апологетските или принизяващите гледни точки за Русия ясно посочват, че сръбското общество и елитите, фиксирани се основно върху самите себе си, никак не се интересуват от действителната картина на Русия, от реалистичните информации за нея, от онова, което се случва там. Въпросните представи говорят най-вече за нас, за нашето разбиране за света около нас, за митоманското възприятие на сръбско-руските отношения през последните столетия, за склонността ни към стереотипните представи, когато става дума за

„другите“, в случая руснаците и Русия. Проектирани в миналото тези представи ни предлагат една наша картина на Русия, която картина съществува сама за себе си. Така, в нея ние виждаме Русия, която жертва собствената си империя в името на Сърбия през 1914 г.²⁰ или пък Русия, която „предава“ Сърбия през 1878 г., сключвайки Санстефанския предварителен мирен договор, създаващ Велика България²¹. По такъв начин Русия наистина се превръща в символ, който има някаква ценност само в сръбското политическо говорене и сръбските идеологически борби.

Големият проблем, когато става дума за потискането на рационалното и доминацията на емоционалното разглеждане на сръбско-руските отношения, основаващо се на стереотипи и митове, представлява обстоятелството, че изпъкването на ирационалния дискурс (да обичаш vs. да мразиш Русия) налага на сръбската общественост (и много често на сръбската политика) крайно неестествен избор във вид на императивна дилема: или Европа или Русия, съответно на метафизично ниво избора между Изтока и Запада²². А неестественият избор засилва така

20 Тема недеље: Буђење Русије, Сава Живанов. – *Политика online*, 18.02.2007, <<http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Budjenje-Rusije/t20106.sr.html>> (24.06.2014, 23:00)

21 Срвн. със Stojanović, D. Srbi i Rusi. – *Blic online*, 15.01.2009, <<http://www.blic.rs/temadana.php?id=74306>> (24.06.2014, 23:00)

22 Без значение дали обект на колебанието между „източния“ или „западния път“ е далечното или близкото минало (Борислав Пекич) и на страха, и съпротивата от и срещу „вестернизацията“, винаги **ориентацията към европейския Запад** (а не на Изток) носи **напредък и модернизация** във всички области. Baćević,

или иначе пресилената склонност на сръбската политика и общественост непрекъснато да налага императивни политически избори и да разделя сръбското общество, политиците и публичните личности на „наши“ и „техни“. Подобни „подялби“ в едно малко и неразвито общество като сръбското представляват много сериозна пречка при профилирането на рационална външна политика.

Обстоятелството, че огромен брой учени и публицисти се чувстват длъжни публично да обявят мнението си и да анализират сръбско-руските отношения, съвременната руска политика и политици, показва до каква степен сръбско-руските отношения се възприемат емоционално. Трудно е да се преброят всички текстове в печата и интернет. За да бъде ясно за какво количество и за каква продукция става дума е достатъчно да се спомене, че през последните десетина години са публикувани поне 30 книги, посветени на съвременна Русия²³ (същевременно в този период броят на книгите

Lj. J. *Srbi i Evropa*. Београд 2001, стр. 7.

23 Гвозденовић, Б. *Русија, земља изнад земље: сећање: као јуче*. Београд, 2002; Ђурић, В. *Vladimir Putin i vaskrs Rusije*. Београд, 2001; Ђурић, В. *Владимир Путин и Васкрс Русије. Део 2: На половини пута*. Београд, 2004; Ђурић, В. *Путинизам: историја, теорија, пракса*. Београд, 2008; Милинчић, Љ. *Владимир Путин: Моја битка за Косово*. Београд, 2007; Милићевевић, Д. *Приче из Русије*. Београд 2002; Милошевић, Ђ. *Време стида и злочина*. Нови Сад, 2006; Милошевић, Ђ. *Русија на раскршћу*. Нови Сад, 2003; Рак, П. *Националистичка интернационала*. Београд, 2002; Salević, J. *Male ruske priče*. Београд, 2004; Uzelac, A. *Deca Putina*. Београд, 2005; Kurjak, J., Popović-Obradović, O., Šuković, M. *Rusija, Srbija, Crna Gora*. Београд, 2000; Kurjak, J. *Političke promene u Rusiji 1990–1996*. Београд, 2000; Milošević, Z. *Rusko pitanje danas*. Београд, 2006; Mirović, D. *Zapad ili Rusija*. Београд, 2004; *Ruska politika na Balkanu: zbornik radova*. Kurjak, J. (Ured.). Београд,

от сръбски автори за САЩ и западните страни е далеч по-малък). В много от случаите иде реч за предпоставени хипотези (обикновено хвалебствия за Путин и Русия), както показват и самите заглавия: *Владимир Путин и Възкресението на Русия* (2001), *„възходът на Русия“* (2002), *Западът или Русия* (2004), *„новият път на Русия“* (2005).

Що се касае до сръбските автори, то впечатлява обстоятелството, че най-често своето „мнение“ изказват хора, нямащи никакви специализирани познания за Русия, за нюансите на руската политика, хора, които по никакъв начин не се занимават с Русия (изследователски, експертно и т.н.). Обикновено става дума за хора не знаещи дори най-основните факти, както за съвременна Русия, така и за руската история²⁴. По правило те

1999; Vereš, V. *Srbija i Rusija - realnost i zablude*. Београд, 2000; Živanov, S. *Rusija u vreme Jeljcina - društveni procesi i političko organizovanje (1990-1999)*. Београд, 2002; Živanov, S. *Rusija na prelomu vekova - poslednja decenija Ruskog carstva od završetka Krimskog do početka Prvog svetskog rata (1855 - 1914)*. Београд, 2002; Živanov, S. *Pad ruskog carstva. 1-2*. Београд, 2007; Živanov, S. *Rusija i raskol Evrope: odnosi između evropskih sila pred Prvi svetski rat: od Berlinskog kongresa do početka rata (1878-1914)*. Београд, 2005; Popović, N.B. *Srbija i carska Rusija*. Београд, 2007; Петровић, Д. *Геополитика постсовјетског простора*. Београд, Нови Сад, 2008; Петровић, Д. *Русија на почетку XXI века. Геополитичка анализа*. Нови Сад, Београд, 2007; Петровић, Д. *Демографска обележја савремене Русије*. Београд, 2007 и др.

24 Някои от тях дори не могат правилно да напишат името на някогашния президент Елцин в оригинал (Петровић, Д. *Русија на почетку XXI века. Геополитичка анализа*. Нови Сад-Београд, 2007, стр. 577.), съответно натъртват, че нямат желание да посетят Русия, защото „Аз не пътувам из страни, където хората не са равни, където хората са най-вече бедни, нещастни и са лишени от основни права и перспективи за демокрация и

основават тезите си на впечатленията, извлечени от емоционалното възприемане и на Русия, и на сръбско-руските отношения (струва ми се..., мисля че..., това ме подсеща за...), а заключенията си – въз основа на утилитарността на обявените позиции в сръбската вътрешна политика.

Такъв подход определено е проблематичен, защото така авторите не представят пред сръбската общественост обективна информация за Русия. В „мита“ за Русия те в руски контекст „вписват“ сръбската политика и проектират сръбските желания. Въпросното „вписване“ може да се види в огромен брой публикации. Все пак особено типична е книгата на Любинка Миличич – *Путин: Моја борба за Косово*²⁵. Със самото заглавие тя внушава, че тогавашният руски президент (понастоящем пак президент – Бел. ред.) е взел решение да не провежда руската политика в името на руските интереси, ами „да се бори за Косово“ като някакъв кръстоносец. Или пък изложението на Слободан Антонич, който в книгата на Винко Джурич опитва да обясни формирането на „путинизма“ като идеология на „патриотичния“ елит, комуто „приписва“ цяла редица изключително положителни обществени характеристики. Подобни характеристики са непознати на съвременните хора, живеещи в Русия и те не могат да

културен напредък, развитие и толерантност“. Самарџић, Н. Mesec u Sibiru. – *Peščanik*, 24.02.2009, <<http://www.pescanik.net/content/view/2737/78/>> (24.06.2014, 23:00)

25 Миличич, Љ. *Владимир Путин: Моја битка за Косово*. Београд, 2007

ги видят дори с помощта на магическа пръчка. Например: третото начало на „путинизма“ било прогрес за всички, а не само за богатите; твърденията, че „путинците“ (без ни най-малко да се обяснява какво означава това понятие) не са корумпирани, което е следствие на *традиционния морал*, че едно от началата на „путинизма“ е качественото патриотично образование... Разбира се, следва неизбежната констатация, че макар да не е голяма и мощна като Русия и ето защо не може да дословно *да прекопира путинизма*, Сърбия трябва задължително да научи колко е важно да има образован, морален и патриотичен елит²⁶.

И до какво води всичко това? Води до това, че в 99% от случаите сръбският обществен дискурс е зает от текстове и коментари, които мощно се вливат в едната или другата митоманска матрица: Русия „защитник“ на сръбството или Русия – „изворът на всяко зло“. По този начин с „отчитането“ на съвременните сръбски нужди сръбският обществен дискурс превръща Русия в своеобразен политически код, който по правило отново служи за разделянето на „наши“ и „чужди“.

Емоционалното отношение и отказът от рационален подход се вижда ясно чрез т.нар. руски „опит“ на

26 Антонић, С. „Путинизам“ – идеја патриотске елите. – *НСПМ*, четвртак, 05. фебруар 2009, <<http://www.nspm.rs/prikazi/qputinizamq-ideja-patriotske-elite.html>> (24.06.2014, 23:00); При това Слободан Антонич вероятно има предвид онзи елит, чийто изтъкнат представител Сергей Полонски стана известен с фразата „който няма един милиард, може да се завре в г..а“ (Снесло башню. – *Експрес газета online*, 22.10.2008, <<http://eg.ru/daily/politics/11366/print/>> (24.06.2014, 23:00)

авторите, свързан с руската политика, култура и общество. Мнозинството от авторите, пишейки за Русия, я възприемат като равна на Сърбия и то в такава степен равна, че те започват да дават акъл на Русия (например, как „правилно“ да провежда политиката си, така че да защити Сърбия или пък какво „трябва“ да направи, да речем, по отношение на защитата на човешките права и т.н. все едно, че Сърбия е всепризнат световен лидер в тази сфера).

В този смисъл е характерно, че и в двата доминиращи дискурса преобладава самовъзприятието, че Сърбия има същото значение като Русия (впрочем такива са нещата и по отношение на другите „велики“ държави като Германия, Великобритания, Франция...), което е напълно илюзорно²⁷.

За разлика от Сърбия руснаците и руското общество гледат на Сърбия и сръбския народ много рационално (ако има някакво емоционално ирационално отношение, то по-скоро е насочено към Черна Гора, докато сред по-старото поколение се усеща определено специфично отношение към Югославия).

²⁷ Достатъчно е да се посочат само някои данни: Сърбия се простира на 88,361 км² – Москва и Московска област на 47,000 км²; Сърбия има 7,479,437 жители (с Косово – 8,116,552), а Москва 10,126,424 (с Московска област 16,744,962 жители); Лондон има 8,278,251 в градската зона, съответно 13,063,441 жители в „широкия“ Лондон); Париж – 10,142,977 в урбанизираната зона, съответно 12,067,000 заедно с предградията; Нови Сад е вторият по-големина град в Сърбия и има 191,000 жители (с предградията 298,139), докато московският район Чертаново е с 341,633 жители и т.н.

Историческата рамка на руско-сръбските отношения и възприятието на Русия

Тривековните сложни, изпълнени с периоди на сътрудничество и покровителство, но и с спречквания и разногласия руско-сръбски отношения не могат лесно да се обяснят или още по-малко да се разберат ако се разглеждат през призмата на предпоставените черно-бели стереотипи за „матушката“, „добрия защитник“ или пък за „злата и склонна към депотизъм“ Русия. Едно е сигурно – винаги, когато в последните три века са се решавали съдбините на Сърбия и на сръбския народ, Русия по един или друг начин се е опитвала да участва в процесите, защитавайки своите жизнени интереси (както по време на Петър Велики, когато сърбите се обръщат към него с молба от една страна да ги защити от турците, а от друга – от униатството, така и днес, когато на дневен ред е решаването на въпроса за окончателния статут на Косово от международната общност).

Ако се проследят основните тенденции в развитието на сръбско-руските отношения през последните три столетия, то ясно ще видим периодите на близко сътрудничество и покровителство и тези, свързани с конфликт и спречквания. Също така на преден план излизат няколко ключови събития и опорни точки.

От края на XVII век започва интензивното развитие на сръбско-руските отношения (макар че спорадични контакти има и по-рано, още през Средновековието). Тогава сръбските народни първенци начело с патриарх

Арсений III Църноевич се обръщат към руския цар Петър I с молба за помощ за освобождение от турците по времето, когато Русия на Петър Велики решава да поведе една по-активна политика на Балканите, което, наред с всички останали петровски реформи, означава началото на нейната решителна борба за място сред водещите европейски държави).

През XVIII век сръбско-руските отношения се характеризират с обстоятелството, че сърбите най-често молят Русия да им предостави военна, политическа, културна, църковна или финансова помощ в борбата им за освобождение от турците или да ги защити от католическия натиск и униатството в Хабсбургската монархия и Венеция (след Виенската война и Великото преселение на сърбите начело с патриарх Арсений III сръбският народ живее основно в две империи – Османската и Хабсбургската). Това е период на масовите преселвания на сърби от Австрия в Русия през 1724 и 1747 г. Естествено, те са подбудени от чувството за политическа, културна и духовна близост. През този век Русия, борейки се с Хабсбургите за политическо влияние в региона, успява през 1774 г. да се утвърди като покровител на православните балкански народи.

В началото на „дългия“ XIX век още по време на Първото сръбско въстание (1804-1813) сърбите ясно показват, че очакват от Русия значителна подкрепа. Става дума за въстаническата делегация начело с Матея Ненадович, която още в края на 1804 г. е изпратена в Петербург. Мисията ѝ е официално да поиска от

Русия помощ. Наред с това заслужава да се споменат и политическите проекти на митрополит Стефан Стратимирович и на бачкия епископ Йован Йованович, които се обръщат към руския цар Александър I, предлагайки му Русия да установи някаква форма на протекторат над Сърбия. Но по време на въстанието се стига до първите конфликти и различия между вожда Караджордже и руския представител Родофиникин.

През голяма част от XIX век Русия играе ролята на защитник, гарант и покровител на сърбите в Османската империя (който тя получава след подписването на Букурещкия мир с Османската империя през 1812 г.), въпреки че политиката ѝ никога не задоволява напълно сръбските надежди и очаквания.

Периодът на руско покровителство продължава до големия политически обрат в двустранните отношения, който настъпва през 1878 г. Тогава след Санстефанския предварителен мирен договор и след Берлинския конгрес (на който, впрочем, Сърбия получава независимост) се стига до първото радикално раздалечаване на сръбската и руската политика. Русия насочва политическите си амбиции на Балканите към България, докато Сърбия доброволно е оставена в австро-унгарската сфера на влияние. Това захлаждане на отношенията и естественото сръбско разочарование от руската политика е преодоляно чак след връщането на престола на династията на Караджорджевичите през 1903 г. (тя е в близки отношения с руския царски дом) и утвърждаването във властта на радикала Никола Пашич.

През ХХ век няколко пъти се стига до радикални обрати в руско-сръбските отношения. Най-напред, след завръщането на Сърбия към политиката на осланяне на Русия по време на избухването на Първата световна война през 1914 г. Русия на Николай II дава безрезервната си поддръжка на Сърбия, която е притисната от австро-унгарския ултиматум. Но скоро се стига до драматичен обрат – унищожаването на династията на Романови (дотогавашния сръбски покровител). А после с революциите и Гражданската война през 1917-1920 г. изчезва и самата Руска империя. Идеологическото взаимно изключване и радикализма повлияват на крал Александър (самият той иначе руски възпитаник) и на Никола Пашич да прекъснат всички политически контакти с комунистическото творение СССР.

От 1944 г. отношенията се интензифицират, но това се случва в съвсем различния международен контекст на Втората световна война, съветския триумф, разширяването на съветската империя в Източна Европа и победата на югославските комунисти в Гражданската война. Отново виждаме остър завой в двустранните отношения, които вече се градят в рамките на комунистическата идеология и са разглеждани и оценявани през тази призма. Съвсем скоро, обаче, през 1948 г. се стига до конфликта Тито-Сталин и нов радикален прелом в отношенията. От най-близки съюзници в рамките на комунистическия свят Югославия и СССР се превръщат в яростни врагове.

Краят на ХХ век довежда до нови сътресения

и предизвикателства. И двете държави преминават през травматичния обществен опит на „падането на комунизма“ през 1985-1991 г., когато се разпадат и съветската и югославската федерация. Макар и победена в Студената война Елцинова Русия по инерция продължава да се държи като велика сила (търсейки мястото си в света след края на Студената война), а по време на „войните за югославското наследство“ Сърбия на Милошевич твърде често поглежда към „матушка Русия“, очаквайки помощ, или по-точно, очаквайки, че съперничеството на Русия със Запада ще продължи и СРЮ (Съюза на република Югославия – Бел. ред.) пак ще заеме „удобното“ си място между двата противостоящи си блока. През тези години Русия се опитва да участва при решаването на военните въпроси в бивша Югославия, но нейните ангажименти и силата ѝ не удовлетворяват нереалните амбиции на сръбското ръководство (което много често се свързва с различни руски политически маргинали и дори финансово подпомага някои от тях, надявайки се, че ще дойдат на власт) и това постоянно е причина за нови разочарования (особено по време и след бомбардировките на НАТО през 1999 г.).

Политическите промени в Сърбия от 5 октомври 2000 г. носят нови промени в двустранните отношения. В много голяма степен благодарение на нереалните очаквания, които Милошевич има към Русия и частично поради руското решение „да се оттеглят“ от Балканите, отношенията през първите години на ХХI век рязко се охлаждат (дотогава, че през юни 2001 г. президентът

на СРЮ Воислав Кошуница прави дипломатически гаф като не посреща руския президент Путин на летището по време на първото му посещение в Сърбия след промените през октомври 2000 г., чакайки го в сградата на СИБ²⁸).

* * *

От началото на XVIII век общата представа за Русия по тези земи зависи най-вече от двустранните политически отношения. По-рано, през XVI-XVIII век във възприятието на Русия сред сърбите преобладава базисната религиозна идея, че Москва е „Третият Рим“ (чиито елементи могат да се открият и след това). След Виенската война и призивите на сръбските големци към цар Петър Велики през XVIII век сред сръбското население доминира представата за „великия православен цар“, като един защитник на сърбите, докато сръбските преселници възприемат Русия, вследствие на големия брой сърби, които се заселват там, като своя „втора родина“.

XIX век носи представата за Русия като предводител на пробуждащото се славянство. Наистина и тогава се забелязват скептични позиции по отношение на Русия²⁹. Но едва политическият завой през 1878 г. създава

²⁸ Става дума за Съюзното изпълнително вече, т.е. федералното правителство на СРЮ

²⁹ Срвн. напр. с Игњатовић, Ј. Шовинизам руски у Срба. – В: Игњатовић, Ј. *Публицистички списи*. Књ. 2. Нови Сад, Приштина, 1989, 67-82.

първите зачатъци на русофобия в сръбското общество. Следващият XX век, който е силно идеологизиран заради победата на комунистите в Русия, носи две нови крайни оценки – идеологически близките сръбски комунисти виждат в Русия вожд на обезправените и унижените, а нейните противници – кървава комунистическа деспотия.

Преломът през 1948 г. придизвиква една новост във възприятието на Русия (СССР). Оттогава местните комунисти повеждат никога не доведената докрай борба против съветските комунисти по въпроса кой е истинския наследник и тълковател на Маркс и Ленин. Тази „борба“, която колоритно описва Михаил Горбачов след срещата си с Милошевич чрез констатацията, че „той два часа ми обясняваше как трябва да ръководя Русия“ – прераства в ирационален и арогантен маниер, според който тукашните политици и интелектуалци „свикват“ да „водят“ руската политика³⁰, а не да следят

³⁰ „Сърбите упорито се съпротивляват и бранят отечеството. А Русия спи. Ще браним и Русия, опитвайки се същевременно да я събудим“. Шешелъ, В. Српски народ и нови светски поредак. – *Нови светски поредак*, <<http://www.antiglobalizam.com/?lang=cyr&str=nsp>> (24.06.2014, 23:00) „Няма да бъде естествено ако Русия и по-нататък продължи по пътя на потискането на историческото и традиционното съзнание, ако продължи по пътя на „дипломатическата еквилибристика“, бъркайки „бабите със жабите“ в бившето югославско пространство. Заради това днес с огорчение биват критикувани сърбите, докато „хърватските герои при Сталинград“ продължават да бъдат използвани срещу сърбите, така както това правеше Тито. (...) Оттук и подхвърлянето на признаването на черногорската независимост на президента Путин, макар че навремето той виждаше решение за двете сръбски единици в създаването на Сръбска федерация. Ще пропищи руска Русия, когато скоро в Бока, в училището на Петър Велики, тя се

нейната динамика и да си изграждат правилна преценка за променящата се действителност. В резултат на това през 90-те години на XX век Милошевич твърде често намира подкрепа в руските маргинални политически кръгове и неслучайно следват многобройни, дълбоки разочарования от руската политика по време на войните, разтърсващи бившето югославско пространство и бомбардировките на НАТО.

Съвременната дилема: Сърбия – ЕС vs. Сърбия – Русия?

Според мен най-разумната възможност, пред която днес е изправена Сърбия, е и Русия и ЕС. Едва ли има други еднозначни варианти в съвременната сръбска политика. От една страна всички съседи на Сърбия се стремят към ЕС и НАТО, а някои вече са там. В този смисъл е напълно илюзорно да се търси някаква перспектива за Сърбия извън ЕС. При такива обстоятелства Русия нито иска, нито икономически би могла да замени ЕС. От друга страна, всяка сериозна политическа сила в Сърбия (която претендира да е на власт в близко или далечно бъдеще) задължително трябва да се съобразява с „руския фактор“ в своите политически действия. И то не толкова в международните отношения (най-вече отношенията

Русия-ЕС), колкото във вътрешнополитическите отношения. Защото пълното изоставяне на всякакви сериозни политически контакти с Русия, заемането на остри антируски позиции и откровената антируска (русофобска) реторика, вследствие на редица фактори (историческите отношения, колективната памет и манталитет, бомбардировките на НАТО през 1999 г. и провъзгласяването на косовската независимост през 2008 г.) недвусмислено би открила огромно политическо пространство за онези сили, които много лесно биха (или вече правят точно това често с евтина пропагандна реторика) завзели това пространство и биха се превърнали в много сериозна политическа сила в Сърбия.

Превод от сръбски език: Димитър Григоров

сблъска с базите на НАТО... (INTERVJU: Veselin Đuretić, istoričar, Konfederacija Rusija – srpske zemlje – jedini spas za srpstvo. – Глас јавности, 09.5.2008, <<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-09-05-2008/konfederacija-rusija-srpske-zemlje-jedini-spas-za-srpstvo>> (24.06.2014, 23:00)

**„GOOD RUSSIA – SERBDOM’S DEFENDER“ VS. „EVIL
RUSSIA – COLONIZER OF SERBIA“:
ON THE TWO DOMINANT DISCOURSES OF RUSSIA
IN THE SERBIAN SOCIETY**

Miroslav Jovanovic

The history e-journal "ANAMNESIS" publishes this article in memory of the great Serbian historian, who has worked on the history of Russia and the USSR, Prof. Miroslav Jovanovic (1962-2014). It was written in 2009, but it is no doubt relevant today. In this article Prof. Miroslav Jovanovic portrays the complex Russian-Serbian relationship from a historical as well as from a contemporary perspective. The author deals with the facts, but he also discusses how it fits in today's political discourse for or against Russia. According to the author two opposing and noisy minorities, those of the pro-Russians and those of the anti-Russians, impose their extreme views on a large portion of the Serbian society. In this way the public discourse is dominated either by a primitive servility towards Russia, or by a corresponding arrogant Russophobia. This relationship is thus dominated by emotions instead than a rational approach.